

ORCID 0000-0002-9732-6546

УДК

Кравченко Оксана

Кравченко Оксана

Kravchenko Oksana

д. пед. н., доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»

У статті на основі аналізу наукових праць, упровадження інноваційних форм навчальної діяльності, опитування учасників освітнього процесу встановлено, що гендерний підхід під час вивчення навчального курсу «Історія соціальної роботи» сприяє формуванню світоглядних переконань та професійної компетентності майбутніх соціальних працівників стосовно дотримання принципу гендерної рівності. Доведено, що залучення студентів до гендерних досліджень дозволяє поглибити науковий пошук, увести в науковий дискурс інформацію про внесок жінки в історію соціальної роботи, зіставити його із чоловічим, вивчити процес їх взаємодії, простежити непростий шлях установлення рівноправ'я між чоловіком і жінкою.

Ключові слова: гендер, історія соціальної роботи, соціальний працівник, особистість, студент, освітній процес.

В статье на основе анализа научных работ, внедрения инновационных форм учебной деятельности, опроса участников образовательного процесса установлено, что гендерный подход в процессе изучения учебного курса «История социальной работы» способствует формированию мировоззренческих убеждений и профессиональной компетентности будущих социальных работников по соблюдению принципа гендерного равенства. Доказано, что привлечение студентов к гендерным исследованиям позволяет углубить научный поиск, ввести в научный дискурс данные о вкладе женщины в историю социальной работы, сопоставить его с мужским, изучить процесс их взаимодействия, проследить непростой путь установления равноправия между мужчиной и женщиной.

Ключевые слова: гендер, история социальной работы, социальный работник, личность, студент, образовательный процесс.

In the article, based on the analysis of scientific works, the introduction of innovative forms of educational activities, the survey of participants in the educational process, it has been established that the gender approach in the process of studying the course «History of social work» contributes to the formation of ideological beliefs and professional competence of future social workers in respect to the principle of gender equality. It is proved that the involvement of students in gender studies enables to deepen scientific research, introduce into the scientific discourse the contribution of women in the history of social work, to compare it with men, to study the process of their interaction, to trace the difficult way of establishing equal rights between men and women.

Key words: gender, history of social work, social worker, personality, student, educational process.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Творення суспільства, побудованого на принципах справедливості й розвитку, можливе за справедливого підходу у визначенні місця і ролі особистостей жінки і чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності. Підґрунтям усіх статей Конституції України, які регулюють політичні, соціально-економічні та інші права людини, є принцип рівноправності.

У вересні 2018 р. виповниться 13 років, як прийнято Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який заклав надійні основи проведення єдиної державної політики у досягненні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і став поштовхом для розробки низки інших важливих документів, що розвивають його основні положення та інституційні механізми їх забезпечення.

Прийнято Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», постанову Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми».

Крім того, розроблено низку стратегічних документів, де враховано гендерний аспект [4]: Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки України ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»; Національну стратегію у сфері прав людини та план дій з її реалізації; Стратегію подолання бідності та План дій з її реалізації; Концепція реформування державного управління.

У квітні 2017 року Уряд затвердив розроблену Мінсоцполітики Концепцію державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року.

У процесі імплементації цих нормативних документів важлива роль поряд із різними державними та громадськими структурами належить сфері соціального захисту, що забезпечує гідну життєдіяльність та існування людини в суспільстві, а особливо у реалізації її конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав і свобод.

Соціальний захист зорієнтований на високий рівень, багатоманіття і дієвість гарантій, тобто на створення умов і засобів, що забезпечують реалізацію й охорону конституційних прав громадян. Ці гарантії розуміються і як обов'язок держави і суспільства створювати відповідні умови для вільного і безперешкодного виконання громадянами своїх прав і обов'язків.

Фахівцями, які на професійному рівні забезпечують ці умови, є соціальні працівники. Практикоорієнтований зміст цієї професії передбачає дотримання принципів гендерної рівності. Адже для соціальної роботи ключовими виступають принципи захисту прав людини і соціальної справедливості. Соціальні працівники є агентами змін у житті окремої людини, сім'ї, громади, відтак агентами змін у суспільстві. Разом з тим, у професійній діяльності вони намагаються виключати будь-які форми дискримінації, зокрема за ознакою статі, від чого залежать перспективи антидискримінаційного соціального обслуговування, соціальної справедливості і соціального розвитку.

З методологічної точки зору важливими є три ключові теоретичні напрями сучасної соціальної роботи, виокремлені Т. Семигіною на основі сучасної зарубіжної наукової літератури: 1. Підхід, що базується на сильних сторонах клієнтів (Strength-Based Perspective). 2. Феміністська соціальна робота (Feminist Social Work Perspective). 3. Концепція зеленої соціальної роботи (Green Social Work Perspective).

Саме другий підхід загострює питання розподілу владних стосунків між чоловіками та жінками. Він узгоджується з мультисистемним підходом, що доповнює і розширює соціальну роботу, орієнтовану на сильні сторони клієнтів, та передбачає проведення гендерного аналізу. Фокусування на жіночих питаннях допомагає розглянути витoki інтерналізованих стереотипів, при цьому соціальні працівники мають демонструвати прийняття поведінки клієнтів як такої, що зумовлена соціальним контекстом, а не особистою «патологією». При цьому важливим є те, що феміністська практика може стосуватися не тільки соціальної роботи з жінками, а й із чоловіками та сім'ями, оскільки в основі цього підходу – розуміння того, як гендер визначає баланс влади у різних стосунках [6].

Отже, гендерний мейнстрімінг посідає важливе місце в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як формування стійкої професійної компетентності пошанування суб'єктності, життєстійкості особи, без огляду на її статеву належність, а також здатності реалізовувати основні положення міжнародного та вітчизняного законодавства у сфері захисту прав та гідності людини.

Курс «Історія соціальної роботи» дозволяє розглянути становлення і розвиток системи соціальної допомоги від філантропного підходу в підтримці соціально вразливих верств населення, людей, які потрапили в ту чи іншу складну життєву ситуацію, до появи такого виду професійної допомоги, як соціальна робота, що призначена створювати засадничі умови не тільки для соціального забезпечення громадян, а й для розвитку їхніх можливостей і вміння вибудовувати своє життя, мобілізувати внутрішні ресурси в здоланні

життєвих криз і колізій, позитивно самореалізуватися в громадянському та особистому повсякденні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні та за її межами історію соціальної роботи досліджують С. Глазунов, А. Горілий, Н. Коляда, О. Кубіцький, М. Підгурська, В. Поліщук, В. Савицький, В. Тихолоз, А. Фурман. Гендерну проблематику в соціальній роботі аналізують Н. Аніщук, Л. Ваховський, Т. Голованова, С. Гришак, О. Кікінежді, В. Кравець, Ж. Петрочко, О. Рассказова, С. Савченко та ін. Проте малодослідженою залишається проблема впровадження гендерного підходу в процесі вивчення історії соціальної роботи.

Мета статті – обґрунтувати доцільність упровадження гендерного підходу у процесі вивчення історії соціальної роботи майбутніми соціальними працівниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропонована дисципліна належить до засадничих, які формують фаховий світогляд майбутніх соціальних працівників. Студенти вивчають основні поняття, що стосуються організаційних основ соціальної роботи в історії України та історії сучасного світу, вперше знайомляться із методами і формами соціальної роботи, котра проводилася з різними категоріями і групами населення, аналізують особливості системної побудови соціального забезпечення та осягають найефективніші способи її здійснення.

Водночас вивчення «Історії соціальної роботи» орієнтовано на формування загальнокультурних і професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників, зокрема культуру мислення, здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації; готовність до толерантного сприйняття соціальних і культурних відмінностей, поважливе ставлення до досвіду поколінь; здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, використовувати навички публічної мови, введення дискусії і полеміки; усвідомлення соціальної

значимості своєї майбутньої професії, наявність мотивації до здійснення професійної діяльності.

Цей курс значно розширює професійну ерудицію майбутніх фахівців, формує розуміння спрямованості, закономірностей, рушійних сил і тенденцій процесу розвитку соціальної допомоги як професійного виду діяльності, його взаємозв'язку з економічною, політичною і культурною еволюцією суспільства, цілісне уявлення про динаміку розвитку теорії і практики соціальної роботи.

Знайомство з історією розвитку гуманістичних ідей, діяльністю філософів, соціологів, присвячену питанням соціальної допомоги, сприяє формуванню у свідомості майбутніх соціальних працівників гуманістичних цінностей, усвідомлення великого суспільного значення професії.

У контексті компетентнісного підходу до професійної підготовки соціальних працівників визначено спрямованість набутих знань з історії соціальної роботи: для з'ясування передумов, сутності, характеру, особливостей сучасної ситуації в теорії і практиці соціальної роботи; пошуку шляхів вирішення сучасних проблем теорії і практики соціальної роботи; визначення перспектив розвитку теорії і практики соціальної роботи; з'ясування історії виникнення тієї чи тієї технології соціальної роботи; як джерела особистісного зростання, розширення світогляду, як джерела інноваційних ідей соціальної роботи.

Однією з основних концепцій дослідження процесу становлення і розвитку соціальної роботи є використання гендерного підходу, який дозволяє вивчити участь жінок і чоловіків у практиці соціальної роботи, формуванні гендерних ролей працівників і клієнтів.

Саме гендерні дослідження дозволяють поглибити науковий пошук, увести в науковий дискурс інформацію про роль жінки в історії соціальної роботи, зіставити її із чоловічою, вивчити процес їх взаємодії, простежити непростий шлях установавання рівноправ'я чоловіків і жінок. Гендерний підхід в історії передбачає діалог статей у плані реконструкції історичного розвитку з урахуванням форм їх взаємодії та взаємодоповнення. Вивчення історичного

процесу з врахуванням гендерного підходу наближає до розуміння загального і специфічного, соціального й індивідуального, подібного і відмінного в еволюції духовного світу чоловіка та жінки. Гендерний підхід як багатогранне бачення історичного процесу вимагає проведення дослідження як жіночої історії, так і чоловічої [7].

Застосування гендерного підходу передбачає експертизу соціально-історичних явищ з урахуванням статі і вивчення визначеної стосунками статей соціальної дійсності, її вимірів у просторі і часі. Це дозволяє розглянути історію соціальної роботи крізь призму гендерної проблематики і здійснити реконструкцію минулого, виходячи із гендерного досвіду та орієнтацій на тому чи тому історичному етапі із урахуванням комплексної соціокультурної детермінації відмінностей та ієрархії статей, їх взаємодії в макроісторичному контексті. Головний акцент в історії соціальної роботи – роль жінки, роль чоловіка, роль статей та їх взаємовідносин, взаємозв'язок і вплив цих процесів на загальну картину розвитку соціуму. Головне, це не опис основних рис чоловіка та жінки, а систематичне виявлення їх взаємозв'язків через постійне порівняння в межах відповідних історичних ситуацій, що дозволить розкрити історичний процес у всій багатоаспектності і функціональності.

Зосереджуємо увагу на застосуванні гендерного підходу в дослідженні вітчизняної історії соціальної роботи, що дозволить ґрунтовно, всебічно висвітлити не лише роль жінки і чоловіка у професіоналізації соціальної роботи, а й зробити наявним світ тих гендерних конструкцій, які визначили обличчя українського суспільства на різних етапах історичного розвитку.

Відтак, на часі є не лише прослідковування еволюції і динаміки жіночої репрезентації в історії соціальної роботи України, а й у з'ясування та аналіз досвіду видатних жінок, які здійснили значний внесок у цю сферу життєдіяльності.

Водночас знання досвіду попередниць дозволяє визначити причини нинішніх труднощів у досягненні гендерної рівності, розуміти приховані

механізми дискримінації та обрати найбільш ефективні стратегії змін у сфері гендерних відносин [5].

З огляду на те, що загальна історія та історія соціальної роботи зокрема довгий час мали універсальний або чоловічий аспекти, висвітлення ролі жінки дозволить з'ясувати роль жінок у загальносвіттовому і загальнодержавному контексті, підкреслити їх свідому діяльність, пов'язану із доброчинністю та самовільною підтримкою тих, хто цього потребує. Кожна із них зробила власний унікальний внесок своїм досвідом, участю і розумінням.

Дослідження ролі жінки в історії соціальної роботи – це й осмислення ролі людини в історії, що спонукає до дискусій про майбутнє соціальної політики в нашому глобальному суспільстві, особливо в складні часи. Осмислення досвіду сміливих, прогресивних, небайдужих жінок допоможе надати сучасним соціальним працівникам мудрість, необхідну для майбутнього, дозволить зробити внесок у написання «нової» історії соціальної роботи, що включає аналіз суспільної ієрархії, побудованої на гендерних нормах, стереотипах, ідентичностях.

Традиції благодійності українських жінок коренями виходять з доби Київської Русі (Княгиня Ольга, доньки Ярослава Мудрого – Анна, Єлизавета, Анастасія) та Гетьманщини (Олена Горноставська, Ганна (Галшка) Гулевичівна, кн. Раїна Вишневенька, кн. Олена і Софія Чарторийські, Ганна Гойська, Марія Мазепа). Жінки-благодійниці за власні кошти будували церкви і жертвували величезні гроші монастирям, опікувалися хворими, каліками, створювали лікарні та шпиталі при монастирях.

Різноманіттям форм та напрямів позначений розвиток державного піклування та приватної благодійності на території українських земель за часів Російської імперії в XIX – на початку XX століття. Цей період особливо багатий жіночими ініціативами в різних сферах життєдіяльності суспільства, від створення перших жіночих благодійних організацій до появи в соціальній історії України такого феномену, як жіночий рух.

Дослідниця Л. Смоляр, вивчаючи жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., встановила, що основними напрямками благодійної діяльності жінок як у рамках загальних благодійних організацій, так і винятково жіночих були: матеріальна підтримка малозабезпечених верств населення; просвітництво; допомога у створенні вищої освіти жінок; допомога у працевлаштуванні; опіка дітей та літніх людей; рух сестер-жалібниць; акції боротьби проти алкоголізму тощо [7].

Відповідно до цих напрямів діяльності жінок формувалися різні типи жіночих благодійних організацій: добродійні, просвітницькі, професійні, клерикальні [7].

До добродійних жіночих товариств, що виникли на основі приватної ініціативи віднесемо: Одеське та Полтавське жіночі благодійні товариства, Житомирське, Катеринославське, Київське, Чернігівське благодійні товариства, Жіноче товариство допомоги бідним породіллям міста Одеси, Харківське товариство опіки малолітніх сиріт та ін.

Добродійні жіночі товариства були історично найдавнішими, аналіз статутів вказує, що вони мали безстановий характер і спрямовували свою діяльність на допомогу найбільш бідним верствам населення незалежно від віросповідання та національності. Засновували добродійні товариства представниці заможних класів, які вважали свою діяльність суспільним обов'язком. Більшість членів жіночих товариств працювали безкоштовно, вважаючи, що поліпшення побуту бідних верств населення – одне з головних завдань епохи формування громадянського суспільства. Таку діяльність вважали суспільно-необхідною та почесною [7].

Значну роль у *просвітницькій справі* відіграла діяльність Відомства, яке було створене дружиною імператора Павла І Марією Федорівною і зберегло свою спрямованість після смерті засновниці. Воно стало структурою, через яку все більша кількість жінок займалися добродійністю. Основними завданнями Відомства були поширення жіночої освіти та опіка сиріт, а це означає, що жінки в його роботі були і донорами, і реципієнтами допомоги.

Однією з перших жіночих шкіл Російської імперії була Київська недільна школа Явдокії Нельговської, ініціативу якої підтримали А. Кістяківська та І. Новицька, А. Бондаренко, Є. Сакулинська, К. Бешлягіна, Н. Коленко, П. Даль, сестри М. та Е. Газадинові, добродійка Блюмель, Є. Милорадович, Н. Семикіна, сестри Холеви, Л. Ожигіна, Анжушевич, А. Іленкова, Х. Алчевська, В. Бердичівська, Валерія О'Коннор, Є. Новікова, С. Віденська та ін.

Розвитку безкоштовних шкіл для бідних сприяли Ф. Деревенко, О. Риндовська, Я. Гогоцька, Н. Шатова тощо.

Перша жіноча організація в Україні, яка виборювала право доступу жінок до вищої освіти, – Товариство допомоги вищій жіночій освіті – виникла 1840 р. в Харкові як відгалуження Всеросійської жіночої та громадської організацій.

У 1901 р. утворилися жіноча громада в Києві (1919 р. ця організація виборола для українок членство в Міжнародній раді жінок). Серед членів – Олена Пчілка, Г. Чикаленко-Келлер, І. Косач-Борисова, Л. Старицька-Черняхівська, М. Грінченко, М. Левицька, Л. Шульгіна. Жіноча громада брала участь у національно-просвітницькій діяльності. Одне з основних завдань – постачання книг у сільські бібліотеки. Допомогали здібним сільським дівчатам, які прагнули продовжити освіту (надавали їм житло в Києві, кошти на їжу й книжки); засновували дитсадки, організовували концерти та вистави. Вагомою фінансовою підтримкою були збори від лотерей, членські внески. За умов переслідування українського національного руху 1901–1905 жіноча громада діяла нелегально, збори проводила на квартирах. У 1916 р. працювало 18 відділів [2].

Дослідження ролі жінок у поширенні освіти в другій половині ХІХ – початку ХХ століття дають підстави стверджувати, що жіночі ініціативи були вагомою складовою суспільного руху цього періоду, а жінки України разом із чоловіками були творцями, суб'єктами соціальної історії [7].

Клерикальні жіночі організації діяли в межах православної церкви. До таких жіночих організацій належали Хрестовоздвиженська община сердобольних сестер та Орден сердобольних вдів, які були засновані під час

Кримської війни і мали відділення на Наддніпрянській Україні. Допомогу бідному населенню на основі християнської благодаті надавали Одеська Струдзовська община сердобольних сестер, Община сестер-жалібниць міста Катеринослава, Старобільська община всіх співчуваючих, Чернігівська община сестер жалібниць Феодосія Углицького. В 60-х роках ХІХ століття своєю благодійністю були відомі монахині Введенського жіночого монастиря (Чернігівська губернія). При монастирі існувала школа для дівчат, майстерні різьби по дереву, живопису. Жінки надавали медичну допомогу місцевому населенню [7].

Жіночі організації руху «самопомогі» по забезпеченню економічної незалежності жінок та захисту їх трудових прав використовували різноманітні та різнопланові форми роботи. На початку ХХ століття утверджували в жіночому русі Наддніпрянської України традиції самозахисту Одеське товариство взаємодопомоги вихователькам і вчителькам, Одеське товариство допомоги акушеркам, Київське товариство взаємодопомоги акушерок і фельдшериць, Одеське товариство взаємодопомоги повивальних бабок, Київське товариство взаємодопомоги повивальних бабок і фельдшериць, Товариство взаємодопомоги фельдшерів і фельдшериць у Катеринославі, Київське товариство трудової допомоги для інтелігентних жінок, Київське жіноче товариство взаємодопомоги працюючих жінок (однойменні організації створювалися в Полтавській губернії, Катеринославі, Одесі, Харкові), Харківська спілка швачок тощо.

З початком першої світової війни більшість жіночих організацій різних типів підпорядкували свою роботу потребам фронту. Поширювався рух сестер-жалібниць, у якому активну участь брали слухачки Вищих жіночих медичних курсів України. Жінки відкривали притулки для біженців, дитячі садки для дітей воїнів, надавали допомогу дружинам військовослужбовців, засновували курси підготовки сестер-жалібниць. Жіночі організації Києва, Одеси, Харкова, Полтави шили білизну для фронту, на зароблені гроші та пожертвування відкривали їдальні для дітей-сиріт [7].

В УРСР керівництво жіночим рухом повністю перебрала на себе КП(б)У–КПУ. У 1930-х рр. було започатковано рух за створення жіночих виробничих бригад. У 1960-х рр. в УРСР за ініціативою КПРС була утворена система жіночих рад – громадських організацій, що діяли під безпосереднім керівництвом парторганізацій та представляли Україну на міжнародних жіночих з'їздах.

Це лише оглядово презентовано особливості розвитку жіночого руху, визначено внесок окремих персоналій у процес професіоналізації соціальної роботи, представлено мережу жіночих громадських організацій тощо.

На нашу думку, оволодіння вищеозначеними знаннями, формування навичок вирізняти гендерні стереотипи є важливим складником соціальної освіти, результатом якої має стати здатність людини оцінювати, аналізувати, передбачати наслідки соціального розвитку і сприяти поточним соціальним процесам чи протистояти їм, якщо вони суперечить інтересам усіх чи одного члена суспільства. Тому важливим є наукове обґрунтування формування соціальної свідомості особистості як активного і відповідального суб'єкта соціальної життєдіяльності.

Зважаючи на те, що зміст сучасної соціальної роботи зорієнтований на вирішення проблем у сфері суспільство і людина, ключовими є тенденції – не боротьба з наслідками, а нівелювання передумов і причин соціальних проблем. Відтак, соціальна робота носить превентивний (профілактичний) характер зі створення умов для реалізації позитивних соціальних потреб, творчої самореалізації особистості, нівелювання будь-яких форм дискримінації за ознакою статі, соціального статусу, віросповідання, що дозволяє розглядати соціальну роботу як діяльність, спрямовану на позитивні соціальні зміни на основі захисту прав людини.

Саме гендерний підхід під час підготовки майбутніх соціальних працівників є ключовою передумовою формування професійної компетентності як здатності вирішувати соціальні проблеми на основі дотримання принципів гендерної рівності.

З дидактичної точки зору у межах вивчення курсу «Історія соціальної роботи» доцільною є науково-пошукова робота студентів у дослідженні ролі жінок в історії соціальної роботи.

Мета такої науково-пошукової роботи полягає не лише в актуалізації проблеми створення реальної картини становлення та розвитку соціальної роботи на українських землях, а й у завданні виявити імена жінок, які зробили внесок в інституалізацію соціальної роботи, але діяльність яких через суб'єктивні і об'єктивні обставини не належно висвітлена і не була ґрунтовно вивчена.

Власне, біографічна розвідка як джерело й метод історичного, психологічного, історико-педагогічного, літературного тощо пізнання є надзвичайно поширеним у світовій науці інструментом актуалізації гуманістичного вектора існування цивілізації [1].

З технологічної точки зору, науково-пошукова робота має такий алгоритм¹: вибір персоналії, визначення мети й завдань роботи; пошук і встановлення найширшої джерельної бази, що завершується її аналізом. На основі цих емпіричних даних визначається коло історичних фактів, які стосуються особи й особливостей її добродійної чи благодійної діяльності. Методом ретроспективного аналізу й вибором фактологічного матеріалу встановлюється об'єктивна картина життєдіяльності, виокремлюються реальні й суб'єктивні (або хибні) дані, що дає змогу звільнитися від прямих і побічних фальсифікацій біографічних джерел, оцінити значення певних історичних подій для особи та й ставлення до них. Хронологічна реконструкція життєвого і творчого шляху персоналії, здійснена на основі попередніх кроків, має бути доповнена логічною реконструкцією внутрішнього світу діяча, тобто розкриттям його світоглядних і суто соціальних поглядів, а також іманентних якостей, що зумовили лінію поведінки й особливості добродійної діяльності. Важливим подальшим етапом розвідки є логічна реконструкція історичної

¹ За українським істориком В. Чишком «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996)

ситуації, за якої жила і працювала особа, або аналіз соціально- економічних, наукових, ідеологічних чинників, що визначали її професійну діяльність і впливали на життя й світосприйняття. На цьому етапі роботи історія суспільства та ідей стає рівноправним об'єктом дослідження і суб'єктом біографії поряд із персоналією. Аналіз конкретних історичних обставин допомагає усвідомити приховані спонукальні мотиви появи певної соціально-спрямованої діяльності, дає можливість пов'язувати процеси, що відбуваються у сфері соціальної підтримки знедолених, із циклічними процесами в «житті» людиноорієнтованих ідей та в житті осіб, які їх генерували. Завершує дослідження стадія «теоретичного рівня пізнання» – оцінка внеску особи в практику соціальної допомоги й ролі в розвитку соціальної роботи [1].

Здобутки біографістики доповнюють живим змістом сторінки інституалізації соціальної роботи від благодійності до професійного виду діяльності, дають змогу виявити те унікальне, особистісне, духовне, що несла в собі кожна жінка.

До історії соціальної роботи ми звертаємось не лише заради самої історії, а й для глибшого усвідомлення сучасного стану і проблем соціального благополуччя, для прогностичного передбачення тенденцій і шляхів їх розвитку в майбутньому. Водночас це дає змогу об'єктивно відтворювати минуле, адекватно сприймати теперішнє і свідомо прогнозувати майбутнє.

З точки зору професійної підготовки соціальних працівників, залучення студентів до такої науково-пошукової роботи має переваги не лише з методичної, а й теоретико-прогностичної точки зору – дає системне уявлення про наукову картину соціальної дійсності, розвиває здатність її структурно-системного аналізу, сприяє засвоєнню гуманістичної парадигми в соціальній політиці.

Отож студенти, які здобувають фах зі спеціальності «231 Соціальна робота», під час вивчення курсу «Історія соціальної роботи» долучалися до науково-пошукової роботи за темою «Жінки в історії соціальної роботи України». Кращі роботи рекомендовані до друку в однойменній колективній

монографії. За результатами роботи студентам було запропоновано написати відгук у формі есе на одну із тем: «Як вплинула пошукова робота «Жінки в історії соціальної роботи» на Ваші особистісні та професійні орієнтири?», «Чи вплинула проблема жіноцтва на Ваш подальший світогляд?», «Значення та важливість такої форми роботи для майбутньої професійної діяльності». Щодо процентного співвідношення, то 85 % опитаних – дівчата, 15 % – хлопці.

Відповіді студентів дозволили діагностувати певною мірою їх готовність застосовувати гендерний підхід у професійній діяльності та прослідкувати динаміку мотивації до участі в інноваційних формах навчальної діяльності. В загальному студенти виявляли інтерес, уникали формальності у виконанні завдань, досить часто науковий пошук захоплював і замість дослідження однієї персоналії презентували декілька. Ще однією особливістю студентської роботи є національна спрямованість здобувачів освіти, що проявлялося у висвітленні участі жіноцтва в державотворенні, боротьбі за українську мову, школу, науку тощо.

Цікаві думки студенства, що відображають їхнє ставлення до проблем гендеру: «Безперечно, це значно вплинуло на мій світогляд, адже нам завжди стереотипами доводили, що жінки практично не робили ніяких відкриттів та внеску в значні досягнення для людства. Але це залишається всього лише стереотипами, від яких ми поступово намагаємося очистити світогляд інших людей, науково спростовуючи такі несправедливі думки (Ткачук Людмила); «Така наукова діяльність безперечно вплинула на подальший світогляд, наштотхнула на різні думки про роль українських жінок в історії соціальної роботи, змусила замислитися над їхньою діяльністю. Навіть незважаючи на патріархальний склад суспільства жіноцтво змогло відстояти свої права на суспільно-корисну зайнятість» (Рудакова Наталія); «Для мене вивчення біографії цих жінок дало певну особисту визначеність. Я також взяла до уваги певні їхні життєві принципи та погляди стосовно себе і суспільства в цілому» (Кравченко Анна).

Зважаючи на вагомість та значення науково-пошукової роботи з проблеми дослідження внеску жіноцтва в історію соціальної роботи у контексті професійного становлення, студенти дали такі відповіді: «У майбутньому для моєї професійної діяльності наші дослідження матимуть вагоме значення, адже дуже важливо знати, хто ж саме розвивав різні напрями соціальної роботи, в яких я надалі збираюся розвиватися (Ткачук Людмила); «На мою думку, це дослідження дало мені значний поштовх у професійному самовизначенні, адже ознайомлення з соціальною роботою відомих жінок дає натхнення на подальший розвиток себе як майбутнього професіонала» (Гусейнова Наталія), «На мою думку, надважливо вивчати та вповні усвідомлювати саме роль жінки в історії соціальної роботи, адже переважну більшість соціальних працівників становлять саме представниці прекрасної статі, яким час від часу так необхідне те натхнення і досвід, який дарує історія» (Буртна Анна).

У цьому контексті цікавою є думка студентів чоловічої статі: «Щодо професійних та особистісних визначень – то можу сказати, що це трохи розширило мій світогляд, дало змогу під іншим кутом подивитись, як розвивалась соціальна робота, побачити, що і на плечах жінок ще з давна лежала далеко нелегка робота, не тільки фізична, але і прояв милосердя й альтруїзму – мабуть, ті речі, які найтяжче відкрити в собі для безкорисливих цілей» (Бурлака Юрій); «Не можу точно відповісти. Скоріше ні, я хоча і майбутній соціальний працівник, але мені ніколи не були цікаві проблеми жінок, і пошук цієї інформації для мене був схожий на те, як «поставити галочку», оскільки ця тема була мені не цікавою» (Білостоцький Микола); «Безсумнівно, значення для моєї майбутньої професії має велике – це, по-перше, розширення історичних фактів; по-друге, це змога віднайти якісь нові методи допомоги; по-третє, це своєрідний психологічний портрет історичних жіночих постатей, який можна віднайти і в сучасних жінок, проаналізувати проблеми; а, по-четверте, чим більше людина знає, тим більше вона людина!» (Шиманський В'ячеслав).

Висновки. Отже, на основі аналізу наукових праць, упровадження інноваційних форм навчальної діяльності, опитування учасників освітнього процесу встановлено, що гендерний підхід у процесі вивчення навчального курсу «Історія соціальної роботи» сприяє формуванню світоглядних переконань та професійної компетентності майбутніх соціальних працівників стосовно дотримання принципу гендерної рівності, дозволяє побачити багатобарвність соціального простору, визнати різноманітність соціальних явищ і протиріч, наявність та можливість співіснування різних форм суб'єктивності. Саме залучення студентів до гендерних досліджень дозволяє поглибити науковий пошук, увести в науковий дискурс інформацію про внесок жінки в історію соціальної роботи, зіставити його із чоловічим, вивчити процес їх взаємодії, простежити непростий шлях установлення рівноправ'я чоловіків і жінок.

Список використаних джерел:

1. Дічек Н. П. Біографічний метод як інструмент полікультурного діалогу \ Н. П. Дічек. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/704483/1/старБіографічний%20метод.pdf>
2. Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18143
3. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні : монографія / за заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса: Астропринт, 1999. – 440 с.
4. Звернення заступника Міністра Н. Федорович з нагоди 12-ї річниці з часу прийняття України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» \ Соціальний захист. – 2017.
5. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) \ Кісь О. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.
6. Семигіна Т. В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції \ Т. В. Семигіна \ Розвивальний потенціал сучасної

соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 березня 2018 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. – С. 190–194.

7. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії : монографія \ Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.